

.....

Oswald Werner

"Transzcendencia" és metodológia az etnográfiaiban

Modernista hozzászólás Niedermüller Péter tanulmányához

(**Bevezetés**) Niedermüller Péter jelentős dolgozatában megkísérli az európai, szűkebben a magyar folklórtudományt (a néprajzot korlátozottabb, nemzeti értelemben) az etnográfia (a néprajz szélesebb, összemberi értelemben) új eredményein belül elhelyezni. A 20. század fordulójának magyar antropológiáját globális kontextusba ágyazza, ami igen fontos vállalkozás, ha figyelembe vesszük Magyarország elszigeteltségét a Nyugattól az utóbbi negyven évben.

Ebben a kontextusban Niedermüller Péter erősen az amerikai kognitív és az interpretatív (posztmodern) antropológia, a két összekapcsolható, de (nem meglepő módon) különálló hagyománya felé fordul. Míg az etnográfia előbbi típusát kritizálja, úgy tűnik, az utóbbit, a posztmodern antropológiát sokkal kevesebb kritikával fogadja el. Ugyanakkor a Niedermülleréhez hasonló kritikai áttekintés (Pauline Rosenau szavaival) jórészt modernista kezdeményezés. Így azzal az ellentmondással kezdeném, hogy radikális posztmodern szemszögből a Niedermülleréhez hasonló megalapozott áttekintés nem lehetséges.

Niedermüller mégis meggyőződéses empiricista (tudniillik azt vallja, hogy a másik kultúrának is van realitása, még ha néha nem is könnyű azt felfedezni). Ezért olyan titkos modernistának tartom, aki azzal kísérletezik, hogy megpróbál a posztmodern és az interpretatív gondolkodásban értelmet keresni.¹

.....

Mielőtt azonban tovább folytatnám, be kell ismernem, hogy az én eddigi szellemi irányultságom a modernista, prokognitív antropológia, mely empiricista, és amely ahol csak lehetséges, formális–strukturális megoldásokra törekszik.

Hiszem, hogy a nyelvek és a kultúrák "reálisak", és hogy realitásuk szem elől tévesztése gondokhoz vagy komoly problémákhoz vezethet. Az a vélekedés, hogy minden kultúra csak az etnográfusok találmánya, hátrányosan érinti azokat a népeket, melyeket mi, antropológusok vizsgálunk, és veszélyezteti ezek kulturális "realitását".

Miközben elfogadom az etnográfia "reflexivitását", határozottan úgy érzem, elkövetkezik az az idő, amikor fel kell hagynunk az önvizsgálattal, és el kell kezdenünk a másik kultúra vizsgálatát. Kész vagyok elfogadni a szimbolikus antropológia néhány alapelvét, de csak miután meggyőzőbben kimutatható lesz, hogyan lehet eljutni a megfigyelésektől és a "benszülött" magyarázatoktól (a "benszülöttek" hozzáférhető empirikus "realitásától") ezek szimbólumaihoz.

Ezzel a háttérismerettel az olvasó talán könnyebben értékeli majd a Niedermüller dolgozatára adott válaszomban kifejtett nézeteimet. Ezen kívül kérem az Olvasót, tartsa szem előtt, hogy hozzáfűzött kommentárjaimat a kognitív antropológia apológiájának szánom.

(1. Metafizika) Azzal az előfeltevéssel kezdem, hogy a társadalmi–kulturális jelenségek strukturáltak. Ez egy metafizikai előfeltevés (Toulmin, 1953), és mint ilyen, cáfolhatatlan. E feltevés nélkül a társadalomtudomány elképzelhetetlen. Ha nem létezik egy feltételezett struktúra, tudomány sem lehetséges. E struktúra természete lehet laza vagy viszonylag informális, amely adott például az emberi nyelvben, vagy alkothatja valamilyen formális reprezentáció. De erről később szólok.

(2. Struktúra) Másodszor, ha a társadalmi–kulturális jelenségek strukturáltak, akkor a társadalomtudományok feladata e struktúra természetének vizsgálata lenne. Arra a kérdésre, hogy hol található ez a struktúra, ha jól értem, Niedermüller a "praxist" jelöli meg válaszként, vagy legalábbis szerinte ez a struktúra eredője. Ebből a felfogásból azonban több probléma is adódik.

(2.1 A "praxis" és a kombinatorikai robbanás) Míg általánosságban egyetértek azzal, hogy a praxis lényeges, úgy gondolom, hogy az etnográfia kizárólagos fókuszává téve szükségtelenül korlátozza az etnográfus választási lehetőségeit. A fő ok az, hogy még a kis társadalmi rendszerek is hihetetlenül nagy számú kombinatorikus lehetőséget tételeznek, amikor azt próbáljuk lefni, hogy ki kivel érintkezik a rendszeren belül. Még egy klasszikus öttagú csoportban is a kapcsolattartás húsz [(5x5)–5] különböző módja lehetséges, ha ezek nem szimmetrikusak, márpedig általában nem azok. A kapcsolatok húsz "sejtjének" mindegyikét mintegy kis szubetnográfiként foghatjuk fel: a "praxis" leírásának húsz különböző lehetőségeként. Ha még hozzávesszük ehhez a kis csoportetnográfiahoz a közbelépő etnográfust (amit meg kell tennünk: Schawartzman, 1983), harminc [(6x6)–6] vizsgálandó sejtet kapunk (bármely szemlélet szerint).²

Az etnográfus fizikailag képtelen minden találkozás helyszínén jelen lenni. A számok még kicsiny falvak esetében is csillagászatiak.³

Ezért egy társadalmi rendszer leírásának egyetlen módja visszanyúlni a nyelvnek ahhoz a tulajdonságához, hogy "eltolható": vagyis hogy képesek vagyunk időben és térben távol eső eseményekről beszélni. Az etnográfia elképzelhetetlen a nyelv használata nélkül. Lowie szavaival (1940:89): "Sziükségünk van a nyelvre; nem azért mert tetszik, hanem mert nincs más választásunk."

.....

(2.2 "Praxis" és emlékezet) A "praxis" másik nehezége, hogy átmeneti jellegű. A "praxis" szó szerint nem rendelkezik "természetes otthonnal", hacsak a bennszülött vagy az etnográfus nem emlékszik rá, vagy méginkább, ha a praxist lehetőleg a bennszülött, vagy gyakrabban az etnográfus nyelvén le nem írják. Persze bennszülött nyelven, egy bennszülött segítségével rögzíteni is lehet.

Ily módon a praxis egyetlen állandó rögzülése vagy a résztvevők vagy a megfigyelő emlékezetében létezik (tekintet nélkül arra, hogy az illető maga is bennszülött, avagy etnográfus). Így tehát az emberi emlékezetben léteznek a praxis eseményeinek többé-kevésbé folyamatos, hozzáférhető mentális reprezentációi, jóllehet csak tökéletlenül: csak a nyelven keresztül. Ellenben a "praxis" bármely eseménye hozhat létre tárgyi tényeket: csónakot, házat építenek, lábnyom marad a sárban stb.

Amikor valaki leírja, mire emlékszik, a "praxis" emlékezete kulturális tárgyat eredményez (jeleket a papíron). Szöveggént (a szó hagyományos értelmében) ismét csak a nyelven alapszik. Ha az etnográfus jegyzi le, az etnográfus kultúrájának válik kulturális tárgyává, ha a bennszülött teszi ugyanezt, akkor az ő kultúrájának jön létre kézzelfogható terméke.

Úgy tűnik tehát, hogy a kulturális praxisnak csak két rögzítési módja lehetséges: a résztvevők vagy a megfigyelő emlékezete, és a folyamatosan létrejövő tárgyi tények. A bennszülött vagy az etnográfus "megfigyelésének" írásos rögzítése szintén tárggyá válik. Ezért úgy tűnik, nem kerülhetjük ki a nyelv jelentőségét társadalmi-kulturális ügyekben, sem pedig használatát az etnográfia létrehozásában.

A posztmodern kritika kifogásolja a nyelvnek mint az etnográfia és általában a precíz kommunikáció médiumának elégtelenségeit. Ezért meglepő, hogy a szélsőségesek (Niedermüller nem tartozik ezek közé) folyamatosan különböző nyelveken írt szövegeket publikálnak, noha a nyelvet az emberi kommunikáció oly ingatag hordozójaként tartják számon.

(2.3 A "bennszülött" nyelvek) Magyar faluleírásokra alapozva, "majdnem" a "bennszülöttekével" azonos nyelvet beszélve könnyen szem elől téveszthető az amerikai és a nyugat-európai etnográfusok nyelvi készségének szomorú állapota, mikor a leírt népek nyelvéről szólnak.⁴

Tegyük fel például, hogy magyar etnográfusoknak lehetőségük nyílna osztrák, román, szerb vagy szlovák falvak (és lakóik) vizsgálatára. Ki kételkedne abban, hogy a terepmunkát a megfelelő ausztriai német, román, szerb vagy szlovák nyelven kell lebonyolítani? Vagy hogy mivel a nyelv csak korlátozott mértékben ellenőrizhető, igénybe kell venni egy osztrák, román, szerb vagy szlovák tolmács segítségét? Még jobb, ha rendelkezésre áll az adott ország egy etnográfusa.

Evans-Pritchard (1933) nem dolgozott tolmácsokkal és nem beszélt a nuer nyelvet. Margaret Mead (1939) "használta" ugyan a nyelveket, de nem beszélt őket: a "bennszülött" nyelvek ismeretét frivol kedvtelésnek tartotta. És Lévi-Strauss, aki soha nem beszélt egyetlen terepmunka-nyelvet sem, azt állította, hogy a bennszülött amerikai mítoszok fordításának minősége nem lényeges (Lévi-Strauss, 1963). A sort még folytathatnám.

James Clifford (1983) kétértelműen fogalmaz. Miután elutasítja Lowie (1940) nézeteit a terepmunka közben hasznosított nyelvismeret fontosságát illetően, beismeri, hogy egy-, talán még kétévi francia környezetben eltöltött idő után sem képes senki Proustot megfelelően lefordítani (Clifford, 1988:30–31). Az etnográfusok terepmunka közben termé-

.....
szetesen nem juthatnak hozzá fonológiákhoz, grammatikákhoz vagy segédanyagokhoz. Mégis gyakran bonyolódnak a bennszülött filozófia kényes kérdéseibe.

Nézetem szerint az etnográfia olyan nyelvi kompetenciát igényel, mely képes a világnézet finomságait lefordítani úgy a dél-amerikai őserdő jivaro nyelvéről, mint Proust franciájából.

Vajon Clifford állítása a posztmodern kritika, vagy a nyelvi imperializmus példája, amikor azt mondja, hogy a bennszülött nyelvek (általában!) egy-két év alatt megtanulhatóak, míg a "civilizált" nyelvekről ezt nem lehet elmondani? Edward Sapir (1921) legtöbbször meggyőződött, amikor több mint hetven évvel ezelőtt azt írta, hogy minden emberi nyelv körülbelül egyforma mértékben összetett. Ezt az állítást formálisan a transzformacionalisták, informálisan a Summer Institute of Linguistics' Bible Translators erősítik meg.⁵

(2.4 A "praxis" két fajtája) Nem szabad szem elől tévesztenünk, hogy az emberi "praxis" legalább két formát ölthet. Úgy tűnik, Niedermüller csak az egyiket, az analóg praxist fogadja el. Erre jó példa a biciklizés. Leírhatjuk a tevékenységet, a leírás a segítségünkre lehet, de végül csakis valódi biciklizés által tanulhatjuk meg, és csakis az egyensúlyozás analóg válaszainak elsajátításakor. A biciklizni tanuló gyerekeknek intuíciója ellenében kell megtanulnia, hogy a kormánykereket a dőlés irányába kell fordítani, és ezt a biciklinek a függőlegestől való eltéréseivel arányban kell folytatnia.

Számos emberi tevékenység csak analógiás úton sajátítható el. Az öreg kerékgyártó apokrif története minden ilyen esetre alkalmazhatónak tűnik. Inasának állítólag a következő tanácsot adta: "Mindent megtanítottam neked a kocsikerékről, amit tudtam. Most már kerékgyártó-mesterré válhatsz – de csak a saját gyakorlatod által."

Az analóg praxissal szemben áll a digitális praxis. Míg korai éveinkben kultúránk egészet valószínűleg többé-kevésbé analóg úton sajátítjuk el, később a kulturális tudást majdnem kizárólag digitális úton szerezzük. Nem meglepő tehát, hogy a legnagyobb mennyiségű (talán az összes) "teoretikus tudást" (ami szerintem digitális) ötéves kor fölött sajátítjuk el, miután a gyermek magáévá tette nyelvének szerkezetét. Ez a "formális" iskolázás kezdete a "civilizált" világban. Egyben az emberi élet azon periódusa, amikor megkezdődik a kozmológia, a mitológia, a rokonság, a mesterségek, a művészetek stb. és a kultúra többi részének megértése. Röviden: ez az az idő, amikor elkezdjük tanulni és megérteni kultúránk belső értelmezéseit.⁶

Nem tudom, hogyan aránylik az "analóg" kulturális tudás a "digitálishoz". Itt csak azt szeretném megerősíteni, hogy az előbbihez nehéz hozzáférni, és nehéz (az emberi nyelv által) leírni. Az utóbbit sokkal könnyebb tetten érni a nyelvben, nagy része már kódolva van benne: éppen ezért könnyebb fordítani is.

Az egyik cél, melyet a kognitív antropológia mint etnográfia maga elé tűzött, az emberi kultúra e viszonylag verbalizálható részének leírása. Nem azt állítom ezzel, hogy a másik nem létezik vagy hogy elhanyagolandó. Csak úgy gondolom, hogy először a digitális (a nyelven alapuló) tudás vizsgálatát kell kimerítenünk. Ennek határait szétfeszítve pedig reméljük, hogy az analóg tudásra, annak természetére és struktúrájára is rávilágíthatunk. Így tehát ez a digitálistól az analóg felé tartó folyamat elsőrendű kutatási stratégia.

Ne felejtsük, hogy a digitális és az analóg határvonala nem merev. Minden kultúrának vannak éleslátó tagjai, akik a kultúra rejtett, analóg aspektusait áttolják abba a tartományba, amelyben ezekről digitális módon lehet beszélni.

(3. **Kognitív etnográfia**) A kognitív etnográfiát leginkább meta-etnográfának vagy etnográfia-elméletnek tekinthetjük, és csak közvetetten tekinthetjük antropológiai elméleteknek.⁷ Fő alapelveit a következőképpen foglalhatjuk össze:

(3.1 **A kulturális tudás és az embercsoportok**) Tekintsünk minden kultúrát egy csoport kulturális tudásaként.⁸ Ha minden embercsoport rendelkezik kultúrával, azaz egy-egy egyedi tudáshalmazzal, akkor ez a tudás leírható például enciklopédia vagy enciklopedikus szótár formájában. Látnunk kell, hogy a kognitív etnográfia informális modellje nem az irodalom, hanem az enciklopedikus szótár.⁹

(3.2 **Az etnográfia elmélete**) Tekintsük a kognitív etnográfiát¹⁰ az etnográfia elméleteként¹¹, vagyis az etnográfiai gyakorlat és a tudás reprezentációjának elméleti tartóoszlopaként.

Mivel az etnográfus szerves része az etnográfiai folyamatnak, az emberi gondolkodásra és emlékezetre vonatkozó ismeretek alapvető jelentőséggel bírnak az etnográfia gyakorlatának fejlesztésében. Mivel egyre több ismerettel rendelkezünk az emberi gondolkodást illetően, elkerülhetetlen, hogy ezzel a tudással számoljunk az etnográfiai terepmunka lebonyolításakor.

(3.3 **A "benszüllött" nyelv használata**) Tekintsük úgy a kognitív etnográfiát mint a benszüllött nyelvhöz való hozzáférésközvetítést, és mint egy módszert a benszüllött kontextusok érzékelésére és tekintetbevételére. Lényegében itt arról van szó, hogy kevés bizalommal vagyunk a fordítási panelek (a benszüllött jelentések első közelítései) iránt, amíg a (lexikális–szemantikai mezőkben vagy a belső értelmezésekben testet öltő) jelentések a benszüllött nyelvben világossá nem válnak.

Ideális esetben természetesen bármely etnográfustól elvárható, hogy legalább azoknak a kulcsfogalmaknak a lexikális–szemantikai mezőit feltárja saját nyelvében, melyek etnográfiai kutatásának céljaival kapcsolatban vannak.

(3.4 **A kérdések megtárgyalása**) Tekintsük úgy a kognitív etnográfiát mint kérdések megtárgyalását. A kutatás kérdései, melyek elméleteink kapcsán adódnak, ritkán öltönek a benszüllött számára érzékelhető formát, aki saját, belső értelmezésein¹², nyelvén és kultúráján belül létezik. Annak érdekében, hogy képesek legyünk értelmes kérdéseket megfogalmazni, kommunikálnunk kell a benszüllöttekkel. Ily módon jelentéssel rendelkező, megfelelő kérdéseket tárnunk fel a benszüllött nyelvben, ezek pedig olyan válaszokat eredményeznek, melyek visszautalnak elméleteinkre.

Csakis akkor remélhetjük, hogy képesek leszünk a másik kultúra szellemét megragadni, ha megtárgyaljuk a kérdéseket, és azokat a benszüllöttek nyelvén tesszük fel. Az ad hoc fordítás túlságosan ellenőrizhetetlen ahhoz, hogy autentikus lehessen. Köznapian fogalmazva: félretesszük a fordítást addig, amíg jobban meg nem értjük a benszüllött nyelv jelentéskapcsolatait (a lexikális–szemantikai mezőket és a kultúra belső meghatározásait).

(3.5 **Formalizáció**) Tekintsük úgy a kognitív etnográfiát mint egyfajta formalizációt, vagyis mint kísérletet a tudásrendszerek formális reprezentációjára.

A formális modelleket sokan hasonlítják Prokrusztész ágyához, aki vendégeinek lábát megnyújtotta vagy megrövidítette, aszerint, hogy hogyan illelnek bele az ágyába. Ha azonban eltekintünk Prokrusztész brutalitásától, egy ilyen ágy (például valamely mérőeszköz) ideális annak megállapítására, hogy a vendégek (az adatok) beleillelnek-e a teoretikus ágyba. Más szavakkal, formális modellek segítségével szinte azonnal láthatjuk, ha az elmélet megfelelő (az ágy elég hosszú), vagy ha az nem illeszkedik a tényekhez.

.....

(4. Kifejtés) Ez az öt vezérelv alkalmazható kell legyen úgy az interpretatív antropológiára, mint a kulturális antropológia bármely más típusára. Szerencsétlen körülmény, hogy az interpretatív–szimbolikus antropológia az úgynevezett posztmodern etnográfia tartományává vált, amely tagadja az etnográfiai kutatási módszerek létét. A kognitív etnográfiát a terepmunka módszereinek kifejlődése érdekli, a szimbolikus antropológia pedig egy merevebb metodológiát tud hasznosítani. E két területnek ki kellene egészítenie egymást. Azonban ha az etnográfiai gyakorlat létét tagadjuk, az eltéréseket nem lehet csökkenteni.

Ebben a kontextusban sok szó esett a "transzcendenciáról", vagyis az etnográfianak arról a tulajdonságáról, hogy képes meghaladni a puszta metodológiát¹³. Ez valóban fontos, de a metodológiát csak akkor lehetséges meghaladni, ha elfogadjuk létezését, és ha először ennek a válunk mestereivé.

Minden művész tudja, hogy ha mesterségét túl akarja szárnyalni, előbb uralnia kell azt. Más szavakkal, csak akkor léphetünk át a határokon, ha azok ténylegesen léteznek. A kognitív etnográfia ilyen szabályrendszert kínál – lett legyen az bármily tökéletlen. A legjobb etnográfusok is csak akkor tudják áthágni ezeket a szabályokat, ha már urai azoknak. Gyakorlat és mesterségbeli tudás nélkül nem létezik átlépés egy magasabb, talán művészibb síkra.

(4.1 A struktúra természete) Ahol csak lehetséges, a kognitív etnográfianak vagy a kulturális tudás etnográfiai reprezentációinak formálisnak, szinte matematikainak kell lenniük. Vagyis a nyelvet és a matematikát egy kontinuum mentén képzelem el. A matematika a nyelv evolúciós fejlődése útján jött létre, és a társadalom- vagy egyéb tudományok matematizálása hosszú távon elkerülhetetlen. A matematika segítségével világosabban gondolkodhatunk és beszélhetünk a dolgokról – beleértve a társadalmi–kulturális jelenségeket is.

E matematizálás nem szükségszerűen statisztikus, lehet gráfelméleti (Haag–Harary, 1983), logikai, vagy tartozhat eddig még ismeretlen struktúrákhoz.

(4.2 A kvantitatív és a kvalitatív antropológia) Ezen a ponton egyenesen visszatérek Niedermüllerhez: a kvalitatív–interpretatív társadalomtudomány elválasztása a kvantitatív társadalomtudomány bármely aspektusától – tarthatatlan. Niedermüller elmulasztja a kvantitatív (vagy formális?) társadalomtudomány explicit tárgyalását. Úgy tűnik, rejtetten arra utal, hogy a kettő kizárja egymást. Az én nézetem szerint jó kvantitatív elemzés nem lehetséges kvalitatív, etnográfiai megalapozottság nélkül – és fordítva.

E két módszer kiegészíti egymást. A kvalitatív etnográfiai megközelítés mélyebbre hatoló, azonban az etnográfiai források megoszlása mindig korlátozott. A kvantitatív megközelítés mindig felszíni, de a megoszlás lényegében korlátlan.

(4.3 Az etnográfiai adatgyűjtés) Ez pedig az etnográfiai adatgyűjtésen alapszik. A kvantitatív adat esetleges, vagy egy bizonyos rétegen belül esetleges, így tehát alkalmas a "tipikus trendek" leírására az egész társadalmi rendszerre vonatkozóan. Arról közöl információt, ami a leggyakoribb. A kvalitatív adat nem lehet reprezentatív, természetéből adódóan, tipikus értelemben. A legtöbb, amit ettől remélhetünk, hogy érzékelteti az olvasóval a variációk skáláját a társadalmi rendszer egészén belül. Ezt legjobban egy, a régészetből vett példával illusztrálhatjuk. Egy felszíni ásatás egy teljes régészeti helyszínt feltárhat, és napvilágra hozhat valamit például a cserépdarabok eloszlásáról az egész területre vonatkozóan – hasonló módon történik ez adatgyűjtés közben. Az etnográfival való hasonlóságot a szélső értékek megállapítása jelenti. Ha ezekből elegendő áll rendel-

kezésre, véleményt alkothatunk arról, mi található a terület más részein. Ugyanakkor nem végezhetünk általánosításokat arról, mi lesz a tipikus, hogy mit találunk és hogy milyen arányban.

(4.4 Az etnográfiai adat) Sok a titokzatosság az etnográfiában a körül, hogyan jut el az antropológus a tereptől és az adatközlőkkel való beszélgetésektől az etnográfiai leírásig. Agar (1986) a "szalag" kifejezést javasolta (a filmkészítés analógiájára) az etnográfiai adat alapegységeként. Ezt a meghatározást nehéz alkalmazni, ezért helyesebb megoldásnak tűnik, ha ezeket a "szalagokat" úgy képzeljük el, mint a "megszerezhető információ entitásainak" frott rögzítéseit. Ezek a fizikusok "műveleti változóhoz" hasonlíthatók. Az etnográfiában ezek a "megszerezhető információentítások" a szöveg húrjai. Az, hogy az etnográfusok hogyan jutnak el czecktől az etnográfiai általánosításokig, elméleteik függvénye.

FORDÍTOTTA FARKAS KRISZTINA

Jegyzetek

1. A kettőt nem szabad összekeverni.
2. Az etnográfus közvetlenül csak tíz "sejthez" fér hozzá, ha csak nincs jelen mások interakciójánál is, és így nem változtatja a kontextust. Azonban az összes "sejtnél" egyszerre nem lehet jelen. A legtöbbhez úgy férhet hozzá, hogy a benszülöttek utalhatnak arra, ami történt, mégpedig a nyelven keresztül.
3. Mindenki nem érintkezik mindenkivel. Nem valósul meg az összes lehetséges "sejt".
4. Ezt a problémát tárgyaltam már máshol (Werner, 1994a,b). Lásd például a "The Other and the Ethnographic Translation Problem" című írásomat az "A saját, az idegen, és a másik: kulturális különbségek és az etnográfiai megközelítés" címmel Pécsen, 1993 novemberében tartott konferencia anyagában (sajtó alatt).
5. A bibliafordítók nem tudnak olyan nyelvet megjelölni, amelyre a Bibliát ne lehetne lefordítani.
6. Jobban szeretem a "belső értelmezések" kifejezést a "sémák"-nál. A "praxis" mögött álló belső értelmezések számomra nagyobb magyarázó érvénnyel rendelkeznek. Világosan kell látni, hogy azért nyúlok a praxis kutatásához, hogy a mögötte lévő belső értelmezésekhez hozzáférjek.
7. Szerintem párhuzamot vonhatunk a fizika méréselméletével. Mivel az etnográfia alapjai az emberi gondolkodáson és emlékezeten nyugszanak, az etnográfia elméletének az összes etnográfiai megközelítéssel relevánsnak kell lennie, tekintet nélkül az elméleti irányultságra.
8. Ez a csoport lehet kicsi vagy nagy, terjedhet az individuumból az egész Emberi Kultúráig. A kulturális határok legtöbb, egy újonnan megjelent könyvben (Palson, 1993) tárgyalt problémája megoldódik, ha elfogadjuk a kultúra ilyen módon való szemléletét. Ezen kívül nem szabad elfelejtenünk, hogy minden emberi lény ipso facto multikulturális.
9. Az etnográfia enciklopedikus szemlélete nem új. A gondolat legalább a 16. századig visszavezethető, Fr. Bernardino de Sahagun aztékkutatóhoz (Edmonson 1962), a ferences atyákhoz (1912), ugyanígy gondolkodtak Albisetti és Venturelli (1962), újabban pedig Salinas és Bernard (1978), illetve Bernard és Salinas (1989). Közéleti példaként lásd Fél és Illofer, 1974. Az enciklopedikus etnográfia azonban nem kell hogy kizárólag az anyagi kultúrára korlátozódjon.
10. Itt a kognitív antropológiának csak tisztán etnográfiai részét vegyük figyelembe. Ez az aspektus csak olyan mértékben vonatkozik a gondolkodás kultúrák közti kutatásaira, amennyiben képesek vagyunk ezeket az etnográfia gyakorlatára lefordítani.
11. Mark Schoepflevel közösen *Systematic Fieldwork* című munkánkban (Werner, Schoepfle et al, 1987) megpróbáltunk megfogalmazni egy, a taxonómikus (T) és a modifikáció (M) lexikális-szemantikai kapcsolatának egyetemességére alapuló modellt. Nem a mi feladatunk megítélni, hogyan sikerült, de megelégedésünkre képesek voltunk egyesíteni az etnográfiai fordítást, a belső osztályozási rendszert, komplex lexikális-szemantikai

kapcsolatokat, a cselekvések leírását, döntési modelleket, értékeket és a kontextus fogalmát az – ahogy mi hívjuk – MT-séma keretein belül.

12. A belső értelmezés olyan utasítás, amely pontosítja, hogyan működjenek kulturális világunk különböző részeit, és hogy hogyan manipuláljuk ezeket. A megfelelő elmélet szolgálja a gyakorlatot. A sémák koncepcióját sokkal kevésbé feltárónak ézem.

13. Úgy tűnik, az etnográfia az emberi igyekvés egyetlen olyan színtere (a mesterségek és a művészetek is beleértve), ahol a virtuozitás valószínűleg mindenféle rigorózus gyakorlat nélkül elérhető.

Irodalom

Albisetti, c. – A.J. Venturelli (1962): *Encyclopaedia Bororo: Vocabularios y Etnografía, Publicações do Museu Reginal Dom Bosco*.

Agar, M. H. (1986): *Speaking of Ethnography, Qualitative Research Methods Series*, Sage Publications.

Bernard, H. R.–J. Salinas Pedraza (1989): *Native Ethnography: A Mexican Indian Describes His Culture*, Sage Publications.

Bohannon, P. J. (1973): "Rethinking Culture", *Current Anthropology* 14. 357–365.

Clifford, J. (1988): *The Predicament of Culture: Twentieth Century Ethnography, Literature and Art*, Harvard University Press

Colby, B. N. (1973): "Comments on Bohannon", *Current Anthropology* 14. 366.

Edmonson, M. S. (1974): *Sixteenth Century Mexico: The Work of Sahagun*, University of New Mexico Press.

Evans-Pritchard, E. E. (1933): *The Nuer*, Clarendon Press

Fél E. – Hofer T. (1974): *Geraete der tanyer Bauern*, Akadémiai Kiadó.

Franciscan Fathers (1912): *An Ethnographic Dictionary of the Navajo Language*, Saint Michael's Press.

Greenberg, J. (1963): *Language Universals*, MIT Press.

Haag, P. – F. Harary. (1983): *Structural Methods in Anthropology*. Cambridge University Press.

Hockett, C.F. (1963): The Problems of Universals in Language, in *Greenberg 1963*. 1–22.

Lévi-Strauss, C. (1963): *The Raw and the Cooked*, Harper Torchbooks.

Lowie, R. (1940): "Native Languages as Ethnographic Tools", *American Anthropologist* 42. 81–89.

Mead, M. (1939): "Native Languages as Fieldwork Tool", *American Anthropologist* 41. 189–205.

Palson, G. (1993): *Beyond Boundaries: Understanding, Translation, and Anthropological Discourse*, Berg.

Rosenau, P.M. (1992): *Post-Modernism and the Social Sciences: Insights, Inroads, and Intrusions*, Princeton University Press.

Salinas Pedraza, J. with H. B. Bernard (1978): "Re Hnychnyu: The Otomi", 1. köt.: *Geography and Fauna*, University of New Mexico Press.

Sapir, E. (1921): *Language: An Introduction to the Study of Speech*, Harcourt, Brace and Co.

Schwarzman, H. B. (1983): "The Ethnographic Evaluation of Human Service Programs: Guidelines and Illustration", *Anthropological Quarterly* 56. 179–189.

Toulmin, S. (1953[1969]): *The Philosophy of Science: An Introduction*, Harper Torchbooks. Werner, O.

Werner, O. (1994a): *The Other and the Ethnographic Translation Problem*, – A saját, az idegen, és a másik: kulturális különbségek és az antropológiai megközelítés, Pécs, November 1993. Sajtó alatt.

Werner, O. (1994b): *Ethnographic Translation: Issues and Challenges, Sarton Lecture*, Gent, Sartoniana. Sajtó alatt.

Werner, O.–G. M. Schoepfle et al. (1987): *Systematic Fieldwork* (2. köt.), Sage Publications.